

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА VIII (XXIII)

BULLETIN DU MUSÉE NATIONAL DE VARNA

TOME VIII (XXIII)

1972

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

ЗА СТОПАНСКАТА ДЕЙНОСТ НА БЪЛГАРИТЕ ВЪВ ВАРНА ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО (1840—1878 Г.)

ВЕЛКО ТОНЕВ

Участието на българите във Варна в стопанския живот през Възраждането е засега един от най-непроучените въпроси в социално-икономическото развитие на града до Освобождението. Като специално изследване той изобщо не е поставян, а доколкото е засегнат в някои монографични разработки, това е извършено съвсем бегло и мимоходом.¹ Една от причините за това състояние е несъмнено недостигът и ограничеността на необходимия фактически материал. Все пак, макар и оскъден, при грижливо издирване и систематично изложение и анализиране той може да допринесе за изясняването на поставения въпрос. На тази цел е посветено и настоящото изследване. Въз основа на редица документални известия и някои помощни материали ще бъде проследено участието на варненските българи в икономическия живот, в неговите конкретни проявления — търговия и финансово-кредитно дело, както и занаятчийско и отчасти земеделско производство. Ще бъдат изтъкнати и обществената значимост и социалните последици от тяхната стопанска дейност за общото им културно-просветно и национално-политическо съзряване и развитие.

Хронологическите рамки на изследването са обусловени от редица конкретни исторически обстоятелства, предшествуващи началото на стопанския подем във Варна. В основни линии те се свеждат към следното. До 1774 г. Черно море е затворено, вътрешно море за Османската империя, недостъпно за междудържавни търговски отношения. След подписването на Кючуккайнарджишкия мирен договор тази изолация е премахната, но някои събития и промени в Европа и Турция по това време забавят с още няколко десетилетия въвличането на Черноморието в активен стопански живот. Едва в края на 30-те години на XIX в., след

¹ Вж. К. Г. Попов, Варненското пристанище. Миналото, настоящето и бъдещето му, сп. Бълг. икономическо дружество, год. X, 1906 г., кн. 4, стр. 249; П. Николов, Българското възраждане във Варна и Варненско. Митрополит Йоаким и неговата кореспонденция, С., 1934 г., стр. 52—53; Ст. Цонев, Стопанският облик на гр. Варна в навечерието на Освобождението ни от османско иго, стр. 13—14, 23, 26—27 (под печат).

отмяната на държавния монопол за търговията с вълна, зърнени храни и други селскостопански произведения (1835 и 1838 г.) се засилва и стопанското значение на Западното Черноморие.

Бързо нараства през тези години търговската значимост и на Варна. Богатият стопански хинтерланд на града в лицето на почти цяла Североизточна България предлага големи изгоди за търговските интереси на много западноевропейски държави. Тяхното възходящо капиталистическо развитие изисква търсене на нови пазари за пласиране на промишлените изделия и допълнителни източници на редица суровини. През 1838 г. Англия и Франция сключват при много изгодни условия нови търговски договори с Турция. Впоследствие такива са подписани и с други европейски държави.² Доказателство за големия интерес към Варна е и откриването в продължение само на около две десетилетия на 14 чуждестранни консулски агенции в града. Освен тях тук са създадени и десетки представителства на различни търговски къщи и фирми.³

При тези обстоятелства и предпоставки се стига до бурния икономически подем на Варна след 1840 г. През 1847 г. стойността на всички стоки, изнесени оттук по море, възлиза до 15 000 000 франка, а вносът — на 8 000 000 франка.⁴ В десетилетието след Кримската война този възход достига най-високата си точка. През 1867 г. варненското пристанище отбелязва едногодишен износ на стойност 21 031 000 франка.⁵ Очевидно това е следствие до голяма степен от откриването на жп. линия между Русе и Варна през 1866 г. Така в последните четири десетилетия до Освобождението Варна се превръща в най-големия търговско-пристанищен център по нашето Черноморие. Но това още съвсем не изчерпва стопанското значение на града. Той се развива и като средище на значителна занаятчийска продукция. Съществено място в градския стопански живот заема по това време и земеделското производство и по-конкретно лозарството.⁶

В тези основни отрасли на стопанска дейност намира приложение и изява трудът на разнородното варненско население. През третата четвърт на XIX в. при приблизително 16 000—18 000 жители градът е обитаван от турци, татари, гагаузи, българи, гърци, евреи, арменци и редица други по-малобройни етнически групи. Към средата на века, според Вретос, те се разпределят така: 8000 турци, 6100 православни християни (гагаузи и българи — В. Т.), 1000 арменци, 30 евреи и 150 елини-

² Вж. повече у В. Паскалева, За търговските връзки между Франция и българските земи от началото на XIX в. до Освобождението, ИПр, год. XVI, 1960 г., кн. 5, стр. 64—65, 74—76; същата, Икономическото проникване на Австрия у нас от 30-те години на XIX в. до Кримската война, ИПр, год. XII, 1956 г., кн. 2, стр. 39—40; същата, Икономическото проникване на Австрия (Австро-Унгария) в българските земи от Кримската война до Освобождението, ИИБИ, т. 7, 1957 г., стр. 126—127, 134—136; С. Дамьянов, Франция и българската национална революция, С., 1968 г., стр. 14—37.

³ A. P. Vretos, *La Bulgarie ancienne et moderne*, S. — Petersbourg, 1956, p. 222 — 223; F. Kanitz, *La Bulgarie Danubienne et le Balkan*, Paris, 1882, p. 463—468.

⁴ A. P. Vretos, p. 221—222.

⁵ N. V. Michoff, *Contribution a L'histoire du commerce Bulgare*, S., 1941, p. 48—49.

⁶ Н. Тодоров, Социално-икономическият облик на Варна през 60-те и 70-те години на XIX в., ИВАД, XIV, 1963 г., стр. 119—138.

йонийци.⁷ По други сведения от края на 70-те години Варна се състои от 1392 турски къщи, 1300 гръко-гагаузки, 200 български, 200 арменски, 100 католически, 10 протестантски и 20 еврейски.⁸ Въпреки тази етническа пестрота, по отношение участието им в стопанския живот съществува относителен порядък и разпределение за отделните народности. Така например, докато в едрата вносно-износна търговия преобладават главно гърците-йонийци, евреите и някои още иностранны жители, в сферата на занаятчийското производство доминират българите, отчасти арменците и тукашните мюсюлмани. Това се отнася и за дребната търговия. В градското земеделско производство и в някои помощи за търговията дейности, каквито са лодкарството, коларството и др., участват главно коренните местни християни-гагаузите и турците.⁹ Това са най-общите насоки и тенденции, от които, естествено, не липсват и изключения.

Участието на тукашните българи в търговския живот представлява един от твърде характерните процеси в стопанското минало на Варна. До първата трета на XIX в. документално потвърждение за такова участие се среща много рядко. Руско-турската война през 1828—1829 г. и последвалото я изселническо движение разпилява окончателно местното, без друго немногочислено българско население. Поради това стопанският подем, който започва едно десетилетие по-късно, почти не намира тук отседнал и стабилизиран български елемент. В спомените си за 1854 г. Ст. Кабакчиев пише: «Главната търговия във Варна беше със зърнени храни. Износът на всички храни от Разградско, Джумайско, Шуменско, Провадийско, половината от Делиорман, Добришко и Варненско се изнасяше през Варна. Крупните търговци на този износ бяха иностранны гърци. . . Имаше и второстепенни търговци на храни, но те купуваха и продаваха на място. . . Търговията с вълна беше в ръцете на Адолфа и Мариас Тедески. С износ на сирене и масла се занимаваха местни турци.»¹⁰ Явно е впрочем, че основната търговска дейност е свързана главно с чуждестранни търговци. Те обсебват и търговията с птици и яйца, с които Варна се налага като главен доставчик на цариградския пазар.¹¹

С разрастването на търговския живот и утвърждаването на варненското пристанище¹² към града се ориентират интересите и на отделни български търговски фирми. Тук започват да се заселват постепенно, преди и след Кримската война и редица български търговци от вътрешността на страната. Поради своята малобройност и икономическа несъстоятелност те, както и тукашните гърци, се отдават най-вече на ко-

⁷ А. Р. Vretos, p. 215—216.

⁸ В. Теплов, Материали для статистики Болгарии, Тракии и Македонии, СПб, 1877 г., стр. 158.

⁹ Ст. Кабакчиев, Спомени за града Варна от времето на Кримската война (1853—56 г.), ИВАД, III, 1910 г., стр. 43; Н. Тодоров, цит. съч., стр. 123, 129.

¹⁰ Ст. Кабакчиев, цит. съч., стр. 43.

¹¹ А. Р. Vretos, p. 220; Н. Тодоров, цит. съч., стр. 123.

¹² Вж. ДБИ, т. III, С., 1940 г., стр. 60, 181—182, 188; в-к «Турция», год. III, бр. 13 от 17 септември 1866 г.; в-к «Дунав», год. II, бр. 107 от 11 септември 1866 г., както и бр. 130 и 131.

мисионерство. В този период размерът на заплащаната комисионна за покупка или продажба достига до 5% от стойността на стоката.

Един от първите български търговци, които се установяват във Варна, е Никола Георгиевич от В. Търново. Тук той пристига през 1842 г., а през 1846 г. идва и брат му Сава Георгиевич. През 1844 г. те основават търговската кантора, която първоначално се занимава само с комисионерство, а по-късно и със самостоятелна търговска дейност. Братя Георгиевич поддържат постоянни и многогодишни посреднически отношения с някои търговци като фирмата Минчоглу—Селвели¹³ и особено с търговската къща на братя Тъпчилещови в Цариград. В архивата на последните са запазени десетки менителници (полици) от 1853 г. насетне за превеждане или изплащане на пари на различни търговци, с които те имат връзки, като братя Гешови, Христо А. Вангелов, Иванчо П. Бакърджиев, Кръстю Николов и пр.¹⁴ Покрай по-дребните суми от 30, 50, 150 и т. н. турски лири и рубли тук се срещат и стойности до 1624 т. л. за изкупени кожи, лой и др. Към 1867 г. братя Георгиевич имат търговски сделки с Цариград, Гърция, Египет (Александрия), където изнасят едър добитък, биволски кожи и други животински продукти. През 1868 г. тяхната фирма понася тежък удар от непочтени търговски съдружници в Египет; умира и по-големият брат. На следната година фирмата спира делата си и предава баланса си в търговския съд с оглед да се уредят сметките им с всички длъжници и кредитори.¹⁵ В началото на 1872 г. С. Георгиевич обявява, че след тригодишно прекъсване подновява отново търговските си и комисионерски дела.¹⁶ Няколко месеца по-късно е публикувано известие, че Хр. Попович (от Калофер, служил по-рано като писар във фирмата на двамата брата) и С. Георгиевич съставят търговско заведение под същото наименование, което ще се занимава с покупка и продажба на стоки, както и с приемане и препращане на приятелски стоки.¹⁷ Това съдружие просъществува съвсем кратко време. През следващата 1873 г. те се разделят и продължават дейността си като самостоятелни търговски къщи.¹⁸

Известен български търговец във Варна по това време е и Рали х. П. Мавридов. Той е роден в Шумен, но заедно със своя брат Христо х. П. Мавридов се занимава близо 10 години с търговия и комисионерство в Цариград. Преди Кримската война се преселва във Варна и освен с комисионерство между Шумен, Варна и Цариград развива и голяма търговия с колониални стоки. Той поддържа взаимоотношения и с някои цариградски български фирми като тази на братя Тъпчилещови.¹⁹ В края на 1870 г. заедно с Мурат Х. Саркишан Рали х. Мавридов създава търговска къща във Варна, която, според обявата, ще се занимава с покупка и продажба на стоки с комисионна, събирана и предплащана в менителници и записи, с приемане и препращане на всякакъв

¹³ ОДА — В. Търново, ф. Н. Минчоглу & Е. Селвели, п. V.

За братя Георгиевич вж. повече у Ив. П. Церков, Сава Георгиевич, приложение на в-к «Варненски общински вестник», бр. 217 от 7 декември 1929 г.

¹⁴ НБКМ — БИА, ф. 6, оп. 1, I A 12458 — I A 12497.

¹⁵ В-к «Дунав», год. V, бр. 381 от 1 юни 1869 г.

¹⁶ В-к «Право», год. VII, бр. 7 от 24 април 1872 г.

¹⁷ В-к «Дунав», год. VIII, бр. 716 от 4 октомври 1872 г.

¹⁸ В-к «Право», год. VIII, бр. 14 от 16 юни 1873 г.

¹⁹ НБКМ — БИА, ф. 6, оп. 1, I A 18115 — I A 18118.

вид стоки, на връзки с монети, временно ще дава сведения и подробности по търговски въпроси и др.²⁰ Какви са непосредствените резултати от дейността на тази фирма е неизвестно, но към 1875—1876 г. Рали х. Мавридов изпада в несъстоятелност и пълно разорение. Тежко болен и полусляп, той умира наскоро след Освобождението.

През 1860 г. търговското заведение на Д. х. Тюлев в Цариград открива свой клон и във Варна.²¹ За негов управител е изпратен сродникът му Константин Михайлов Тюлев от Казанлък, който по-късно работи и като чиновник в параходната агенция на Австрийския Лойд.²² Крупни търговци с манифактура и колониал на едро са и братята Господин и Стоянчо х. Иванови. Родени в Ески Джумая (Търговище), те се преселват впоследствие в Хаджи оглу Пазарджик (Толбухин), а по време на Кримската война се установяват трайно във Варна. Под тяхно крило, първоначално като помощник, по-късно като съдружник и накрая самостоятелно, се издига и Ангел Георгиев от с. Белица, Тревненско. Той се утвърждава като голям търговец с манифактура на едро.²³

Забележителна диря в търговския живот на Варна оставя и Велико Христов. Роден в с. Неделковци, Еленско, той израства в Разград и Русе, където получава и образованието си. В търговското поприще навлиза твърде рано, като поддържа от Разград делови връзки с Шумен и Варна. След нарастване на търговския му капитал той открива, в съдружие с Коста Домусчиолу, кантори във Варна и Цариград. Успехът на търговското им предприятие изисква още по-непосредствено ръководство, поради което през 1868 г. В. Христов напуска Разград и се заселва във Варна. В тази връзка във в-к «Македония» е публикувано следното известие: «Откритото с циркуляр в този град (Варна — В. Т.) заведение от 1/13 септември 1862 г. под наименование: В. К. Домусчогу, на което управлението беше ся въверило Г-ну Ив. И. Давидову, един от Членовете. — Понеже днес той ся изключва, управлението приема Господ. В. Христов, член на същото дружество. Които прочее държат бонове, записи и други тем подобни, подписани с характера на подписа на Ив. И. Давидова, ся умоляват до десет дни от днес да ся отнесат тук до същия, инак остават без никаква важност и сила. Варна, 2/14 юли 1868 г. Упълномощен от Дружеството: Велико Христов.»²⁴ Създадената през 1862 г. във Варна търговска кантора се разраства в следващите години твърде много. През 1877 г. В. Христов открива собствен клон и в Лондон.²⁵

По същото време, 1868 г., започва самостоятелна търговия във Варна и Янко К. Славчев. Той е роден във В. Търново и произхожда от известна търговско-еснафска фамилия, след чието разорение е принуден да се установи във Варна. Първоначално работи като търговски писар

²⁰ В-к «Право», год. V, бр. 38 от 16 ноември 1870 г.

²¹ В-к «България», год. II, бр. 66 от 21 юни 1860 г.

²² Д-р Хр. Т. Стамболски, Автобиография, дневници и спомени, т. I, С., 1927 г., стр. 246.

²³ За тях вж. архим. Инокентий, Материали за историята на град Варна, приложение на в-к «Варненски общински вестник», бр. 208 от 13 юли 1929 г.

²⁴ В-к «Македония», год. II, бр. 33 от 13 юли 1868 г.

²⁵ К. Г. Попов, цит. съч., стр. 249.

За В. Христов вж. повече у архим. Инокентий, Велико Христов, приложение на в-к «Варненски общински вестник», бр. 226 от м. юни 1930 г.

при братя Георгиевич, по-късно се занимава с комисионерство, а през 70-те години създава с Андрея Астарджиев, също от В. Търново, обща търговска кантора.²⁶

Списъкът на по-известните варненски търговци може да бъде продължен. През 1868 г. е създадена търговската къща на Стефан Иванчов и Н. Койчов, която приема и изпраща разни стоки и поръчки.²⁷ През 1874 г. е отворена комисионерската къща Кацов—Геренов, която се занимава със същото. Нейните притежатели, Енчо Н. Кацов и Константин Геренов, произхождат от Ески Джумая (Търговище).²⁸ От същия град са и братя Бърневи, които търгуват с манифактура като агенти на къщата Хаджополу в Цариград. От Калофер идва Христо Т. Груев, един от дейните тукашни търговци. Георги Маринов, търговец на кожи, произхожда също от В. Търново. Оттам или от с. Арбанаси са и братята Атанас и Георги Попови, търговци на колониял.²⁹ От В. Търново е и Тодор Панайотов Шонтов, който работи като търговец в Русе, Варна и Цариград. През 70-те години на м. в. се премества в Шумен, където с Хр. Стоянов основават търговска фирма. Тя има свои клонове във В. Търново, Варна, Цариград, търгува и с Виена, Манчестер и пр.³⁰ От Шумен са и търговците Никола Златев, Панайот Чалъков, Петър Георгиев, Стефан Цанев, Симеон Хараланов, Яни Янков, Георги Костадинов и др.³¹ Внушителна е и групата търговци от Ески Джумая, към която освен гореупоменатите ще добавим х. Жеку х. Стоянов, Корчу Иванов, х. Ангел х. Друмев, Иванчо х. Стоянов, Иванчо Славов, Хараламби Константинов и пр.³² Търговци има и от Х. Пазарджик като Петър Димитров, Петър Меджидиели; от Г. Оряховица — х. Стамат Сидеров, Ангел Иванов; от Котел — Паруш Георгиев, Атанас Димитров; от Разград — Стефан Ив. Явашчиев, Иван И. Давидов; от Ямбол — Янаки (Иван) Жеков, манифактурист; от Габрово, Трявна, Казанлък, Калофер, Провадия и т. н.

— Търговско-пристанищният облик на Варна дава възможност за оформянето в града на многобройна и силна прослойка от ханджии и кръчмари. Тяхната дейност, макар и междинна между търговията и занаятите, ще бъде отбелязана тук, тъй като твърде често е преплетена по същество с търговски дела. Броят на българите, заети с кръчмарство и ханджийство във Варна, е значителен. Между тях може да се назоват имената на: Стою Влаюв, ханджия, от Котел; Киро Патриков, кръчмар, от с. Мързево, Лозенградско; Ханджи Стоян от Ямбол; Андон Недялков — Карабатак, кръчмар, от с. Куюджук, Варненско; Христо Климендов, кръчмар, от Казанлък; Димитър Провадалиев (Момов), кръчмар, от Преслав. Последният заедно със своя син Никола открива в непосредствено съседство до кръчмата и спиртоварна фабрика. За нейния производствен капацитет, работна ръка и пр. липсват засега положителни данни.

²⁶ Вж. Б. С а к ъ з о в, Един стар заслужил наш съгражданин, Варненски вестник на вестниците, 24 май 1924 г.

²⁷ В-к «Дунав», год. IV, бр. 277 от 19 май 1868 г.

²⁸ В-к «Напредък», год. IX, бр. 8 от 21 септември 1874 г.

²⁹ П. Н и к о в, цит. съч., стр. 52.

³⁰ Окръжен исторически музей — Шумен, ф. Т. П. Шонтов.

³¹ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед. 1, л. 1.

³² П а к т а м, л. 2.

От изложените факти се вижда, че с малки изключения варненските българи участвуват в търговския живот на града главно като комисионери-посредници и самостоятелни дребни търговци. Почти всички те идват от вътрешността на страната с надежда не само за поминък, но и за бързо материално преуспяване. Липсата обаче на що-годе значителен капитал у тях ги прави неконкурентноспособни в една област, където ключовите позиции са по-отдавна и трайно усвоени от чужди и неколцина местни търговци. При тези условия за новопристигналите българи не остава друго освен да подирят препитание в някои посреднически, спомагателни дейности. Но и тук оставени на свои собствени сили, те се оказват в невъзможност да поемат отговорностите и рисковете на търговската работа. Опасностите от банкрут и разорение съпътствуват мнозина от тях. Тогавашната преса дава немалко подобни примери. Съобщенията на търговския съд във Варна за изпаднали търговци и разпродажба на имуществото им, за да се погасят дълговете им към разни кредитори, се срещат непрекъснато от края на 60-те и през 70-те години. Такава е съдбата на търговеца-манифактурист х. Никола Зангов, на Ив. Н. Славов, на манифактуриста балтаджи Иванчо и т. н.³³ Именно поради тези обстоятелства тукашните български търговци са почти винаги в съдружие, изградено най-често на семейно-родствена, понякога на земеляческа и по-малко на професионална основа. Но и така обединени, по двама или трима, те не представляват реална сила, годна да промени стопанския порядък в града. «Тий добре струваха — съветва ги Ив. Богоров — да основат едно съдружество, да купува и продава жито само във Варна; тогас тий ще имат в ръцете си главний ключ на търговията, инак още много време ще ся поминуват само със сирене и хляб.»³⁴

Тази идея не е чужда на варненските българи, за които е очевидно, че голяма и ползотворна търговия може да се върши единствено на базата на значителен капитал. При липсата на богати българи кредитори, пък изобщо и на друг някакъв кредитен институт в града, необходимите за търговията капитали са могли да постъпят само по пътя на събирането и обединяването на техните собствени средства. В тази насока тукашните българи правят няколко опита, два от които са особено насърчителни и обещаващи. В началото на 1863 г. те създават първата българска банка във Варна. За нея руският вицеконсул в града А. А. Ольхин съобщава на 15 март 1863 г. следното: «Недавно десять из более богатых Болгар соединились между собою и устроили небольшой банк для взаимного вспомоществования в торговых предприятиях. Основного капитала положено 3000 тур. лир. Банк этот названный «Звезда» будет менять купеческие векселя, давать займы на короткое время и даже принимать капиталы на сохранение за небольшой процент. Скрытая цель Болгар в этом предприятий, как выразился мне один из акционеров, есть желание обезпечить за собой некоторый капитал и потом посредством его и помагаю друг другу, завладеть значительной хлебной торговлей Варны. Не знаю удастся ли им это, но то верно, что положение Болгар в Варне

³³ Вж. в-к «Дунав», год. IV, бр. 247 и 262 от 1868 г.; пак там, год. IX, бр. 829 от 25 ноември 1873 г.; пак там, год. X, бр. 940 от 19 януари 1875 г.; в-к «Напредък», год. X, бр. 79 от 31 януари 1876 г.

³⁴ В-к «Турция», год. III, бр. 27 от 1 януари 1867 г.

улучшается с каждым днем и их численность увеличивается, несмотря на сильное противодействие Варниотов и Греков.»³⁵

Кои са учредителите на банката е неизвестно, но имайки предвид, че тези десет души са между най-богатите българи, може с увереност да включим в нея братя Георгиевич, Рали х. Мавридов, братя Попови, братя х. Иванови и още някои. Знае се още, че неин писар за известно време е Константин Тодоров Арабаджиев от В. Търново, пръв български учител във Варна. В свидетелството, издадено му на 17 януари 1864 г. от варненските училищни надзиратели и настоятели, се казва, че е учителствувал като взаимен учител тук почти три години, а след това в продължение на 6 месеца е писар на банка «Звезда».³⁶ Известно е също, че управител на тази банка е хаджи Стамат Сидеров, за чиито родолюбиви пожертвувания към тукашното училище съобщават на няколко пъти някои български вестници.³⁷ Х. Стамат Желязков или Сидеров (обр. 1),

Обр. 1. Х. Стамат Сидеров
Fig. 1. Stamat Siderov

както по-често се подписва, е от Г. Оряховица, а във Варна се заселва преди Кримската война. Тук се занимава със сарафство — обмяна на чужда валута. От тази си дейност той натрупва значително състояние, което вероятно послужва и като основен капитал при създаването на банка «Звезда».

³⁵ Архив внешней политики России (АВПР), ф. Посольство в Константинополе, 1863 г., д. 1615, л. 14. Писмо № 25 от 15. III. 1863 г. на А. А. Ольхин до Е. П. Новиков в Цариград.

³⁶ Спомени на първия български учител К. Т. Арабаджиев, ИВАД, IV, 1911 г., стр. 31.

³⁷ В-к «Гайда», год. I, бр. 14 от 14 декември 1863 г.; в-к «Дунавски лебед», год. I, бр. 45 от 8 август 1861 г.

Както се вижда, тази банка възниква като кредитно учреждение и пункт за обмяна на валута. Освен това в нея се съхраняват и парични капитали срещу незначителен процент. Каква е дейността на банката през следващия период е неизвестно. Възможно е тя наскоро след създаването да е преустановила съществуването си, защото след 1864 г. за нея не се споменава абсолютно никъде. Допустима причина за това може да бъде слабата резултатност от нейните операции, тъй като едва ли усилията на десетина български търговци са могли да доведат до нещо повече.

В началото на 1868 г. във Варна е съставено безименно търговско дружество под название «Румели», на базата на 2000 акции и 20 000 турски лири капитал. Неговото управление се намира във Варна, а в градовете Русе, Бургас, Балчик и други някои населени места поддържа свои представителства. Дружеството, според публикуваното съобщение, ще се занимава с внасяне през Цариград на различни европейски стоки и на такива от други места на Империята; с покупка и продажба на местни произведения на комисионни начала, с даване на кредит на земеделски стопани срещу поръчителство или за сметка на житната им реколта; с банкерски дела, за своя или чужда сметка, между Цариград, Варна и други места в Империята. Управлението на това дружество е възложено на търговците: Янаки Буюклуоглу, гърчещ се българин по произход от Калофер, Ираклия Вандора, мюлязимица Халил Ефенди Мехмедов и Мустафа Шюкри бей.³⁸ За състава и конкретната дейност на дружество «Румели» нищо не ни е известно поради липса на сведения освен факта, че на следната 1869 г. то банкрутира. По всичко изглежда, че в него участвуват малцина българи, защото няколко месеца по-късно е съставено *Българско Търговско Братско Дружество във Варна*.

Дружеството започва делата си на 1 август 1868 г., но първото публично известие за него излиза половин година по-късно. То гласи: «Съставлява се във Варна Акционерно—Българско—Търговско Дружество с цел да събере от неопределенно число членове един Капитал, кого ще употреби в разни Търговски занятия за чястната полза на съучастниците му. Прочее, ония, които желаят да станат Акционери, или искат да приемат по-точни сведения за него, нека ся отнесат до Настоятелството му в същия град. — Варна, 1 февруари 1869 г. Настоятели са: М. Х. Попов, Н. Златев, Ст. Иванов, Андрея А. Астарджиев, Ив. Ц. Груев, Д. Иванов.»³⁹ Няколко месеца по-късно, на 1 септември 1869 г., настоятелството на дружеството, което несъмнено е и негов учредител, съобщава на външните си акционери за приключването на «общий годишний белянц» за първата година. Според него всяка акция след изваждането на разноските има печалба по гр. 10,30% (някъде е дадено 10,21%) при л. т. 100. Известява се още и изключването за небрежност и нередовност в плащанията на членовете на дружеството с номера 16, 21, 27, 37, 40, 85, 96 и 99, които ще се заместят с нови акционери.⁴⁰

За втората година, август 1869 — август 1870 г., печалбата на всяка акция възлиза на гр. 25,6%, или всяка акция, състояща се от 120 гр., с прибавка на двегодишната печалба възлиза на гр. 155,27%. От общата

³⁸ В-к «Дунав», год. IV, бр. 272 от 1 май 1868 г.

³⁹ В-к «Македония», год. III, бр. 13 от 22 февруари 1869 г.

⁴⁰ В-к «Право», год. IV, бр. 28 от 6 септември 1869 г.

равносметка на дружеството се вижда, че от общия му капитал (към 27 208 гр.) преобладаващата част — 23 575 гр. са дадени с лихва под формата на бонове и записи. Останалата сума е в наличност — парична или стокова — или пък употребена за дружествени разходи.⁴¹ От кредитора на дружеството се ползват освен частни лица — търговци и занаятчии — и обществени учреждения, каквито са българската община и читалището.

С встъпването в третата година дружествените настоятели отново умоляват всички акционери да побързат с внасяне на стойността на акциите, а онези от тях, които не са направили това за първата година, да върнат старите акции, за да им бъдат подменени с нови. Очевидно тези забавяния създават сериозни препятствия за напредъка на дружествения живот. Трудности произхождат и от известна резервираност на по-богатите български търговци. Затова и в-к «Македония» пише: «Българско Търговско Братско Дружество, което успешно следва делата си и още по-добре би напредвало, ако тукашните почтенни търговци би го взели в по-добро внимание и ако почтенните му вънкашни акционери на време си изпълниха длъжностите към него.»⁴²

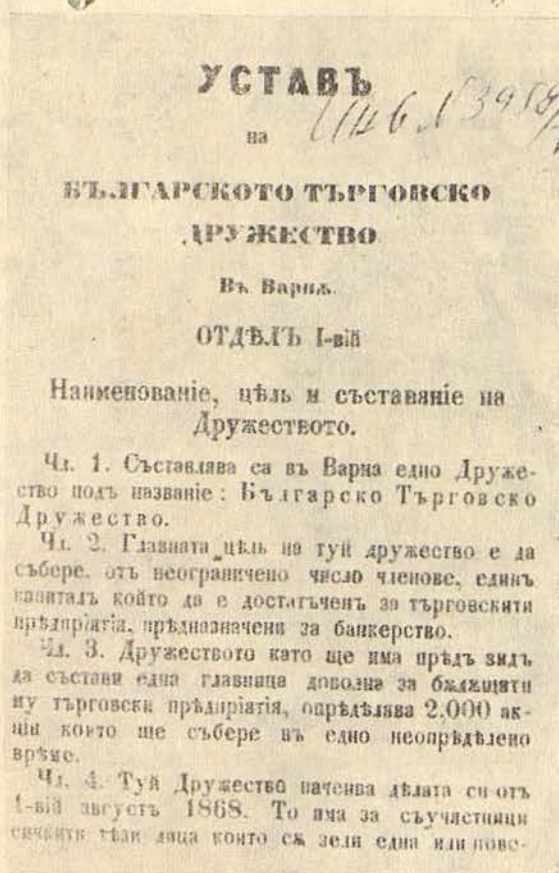
Немарата на външните акционери е лесно обяснима с неизбежните за подобно начало неизвестности и опасения от рискове. Що се отнася до тукашните по-заможни български търговци, освен тези причини можем да прибавим и известна консервативност и липсата на колективни професионални традиции. Натрупали известно състояние, те се плашат от всяко начинание, което би могло да ги изведе извън рамките на техния установен търговски живот. Прави впечатление, че Търговското дружество е създадено и ръководено през цялото му съществуване изключително от млади търговци, заселени във Варна през втората половина на 60-те години на м. в. Почти никой от тези, които се установяват в града преди и непосредствено след Кримската война, не участва в него. Тук не срещаме имената на братя Георгиевич, братя х. Иванови, х. Стамат Сидеров, Рали х. Мавридов и т. н.

Интересни в този смисъл са сведенията и мнението на руския вице-консул във Варна В. Нягин, изложено в едно донесение до посланика в Цариград граф Н. П. Игнатиев: «Имею честь, донести Вашему Превъзходителству, что в Варни еще с 1-го Августа 1868-го года начало составляться Торговое общество молодых Болгар, из прикащиков и рабочих, на акциях. Но так как оно носило название «Търговско—Братско Българско Дружество» и в своем уставе находились некоторые правила могущия возбуждать подозрение Турецкаго Правительства, то состоятельные Болгари не захотели принять деятельного участия в нем. В течении двух годов с половиною оно собрало капитала не более 250 турецких лир, на какия деньги общество не могло ничего серьезна предпринять, а только отдает их в верния руки на проценти. Видя что акции не разбираются, оно должно било войти в соглашение с более влиятельными Болгарами для дальнейшего успеха. Вследствие чего и переименовано название общества и из устава выброшено все что могло некоторым образом подать повод Турецкому Правительству к неудовольствию на уч-

⁴¹ В-к «Турция», год. VI, бр. 51 от 6 февруари 1871 г.

⁴² В-к «Македония», год. IV, бр. 37 от 28 март 1870 г.

редителей общества. Новый устав бил наднях напечатан в Бол. газете «Турция». Не смотря на ето дело все-таки не подвигается вперед без гарании какого-нибудь состоятельнаго и влиятельнаго купца, который не прѣнимае на себя ответственности по сему делу до изходатайствованія обществом фирмана. На этом упомянутое предприятие пока и оста-

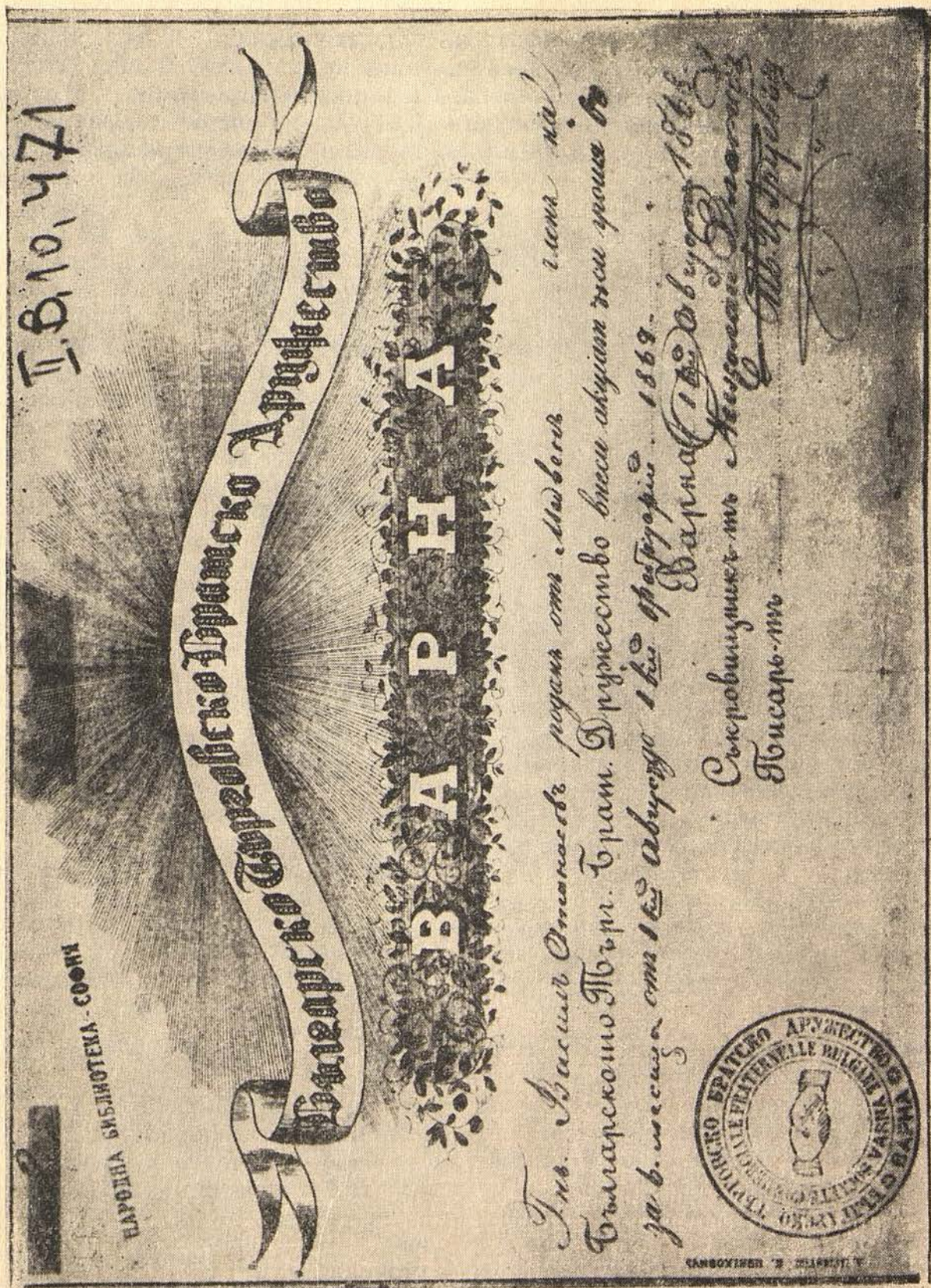
Обр. 2. Факсимиле от устава на търговското дружество във Варна
Fig. 2. Fac similé des statuts de la Société commerciale de Varna

новило съ; о дальнойшем ходе сего общество я не примину довести до сведения Вашего Превъзходительства.»⁴³

Други сведения за дружеството не се намериха в архивата на консулството, но и тези са достатъчно показателни. Предишният устав на търговското дружество не е запазен, за да бъде съпоставен и разгледан с новия, публикуван във в-к «Турция».⁴⁴ Той е напечатан по същото време в печатницата на вестника и в отделна книжка, 8 стр., 4^о (обр. 2). Уставът се състои от пет отдела с 45 члена. Първи отдел — Наименование, цел и съставяне на дружеството — уточнява името: «Българско Търговско дружество», неговата цел, изложена по-горе, и капиталът му,

⁴³ АВПР, ф. П. К., 1870 г., д. 1621 б, л. 46. Консулско донесение № 98 от 10 декември 1870 г.

⁴⁴ В-к «Турция», год. VI, бр. 41 от 28 ноември 1870 г.

Обр. 3. Акция на търговското дружество във Варна от 1869 г.
 * Fig. 3. L'activité de la Société commerciale de Varna en 1869

който ще бъде образуван от 2000 акции. Всяка акция (обр. 3) [ще се състои от шест сребърни двадесетаци, или 120 гроша.

Отдел втори — Плащане на акциите и занимание на дружеството — разглежда структурата на управлението, което е поверено на 4-ри лица. Те се наричат *Управители на Дружеството*, начело на които ще има един Председател. Всички заедно ще отговарят за опазването и увеличаването на дружествения капитал. Членовете на дружеството, акционерите, биват: *спомагателни*, които са платили акциите си за две години, и *основателни*, които ще си плащат акциите до събирането на определеното количество — 2000 акции. Понеже дружеството не е събрало още необходимите средства, събраните до момента пари ще се дават под лихва на познати лица с взаимнопоръчителни записи. Всеки акционер може да вземе колкото иска акции срещу предплата, за които ще му се дават «исправи» и според които ще бъде и печалбата му.

Трети отдел — За управлението на Дружеството и събиранията и пр. — определя реда на дружествените събрания: г о д и ш н и, на които присъствуват всички членове, лично или чрез пълномощници и където се избира ръководството, и м е с е ч н и за текуща проверка на дружествения живот. В последните участва само ръководството, което се състои от управител, съкровищник, писар, печатопазител и двама подуправители. Тази структура, както ще видим по-долу, по-късно е отчасти променена.

Отдел четвърти е озаглавен «За правата на управителите и за капитала на дружеството». Управители могат да бъдат след двегодишно членство в дружеството. Те не получават заплата, с изключение на писаря, ръководят дружествените дела по висшегласие, правят годишната равносметка и т. н. Последният, пети отдел — За длъжностите на управителите — изяснява задълженията на управителя, писаря, съкровищника, печатопазителя и двамата подуправители.

Ръководството на дружеството при създаването му през м. август 1868 г. се състои от петима настоятели. Един от тях — Николай Златев — е съкровищник, а писар е Ив. Ц. Груев. След приемането на новия устав статутът на настоятелите пак се запазва. През 1871 г. такива са Н. Ангелов, А. Д. Астарджиев, Н. Златев, Д. Иванов и Д. Атанасов. Съкровищник през с. г. е М. Х. Попов, писар Константин Михайлов Тюлев, а управител Д. П. Иванов.⁴⁵ През 1872 г. управлението на търговското дружество се състои от: председател — Янко К. Славчев (обр. 4), съкровищник — Н. Златев, печатопазител — Н. Ангелов и писар — К. Михайлов. Настоятели за с. г. са Андрея Д. Астарджиев, А. Х. Попов, П. Н. Меджидиели и Ст. Иванович. Без съществени изменения (включен е още Д. Иванов, а А. Х. Попов е заменен от брат му Ст. Х. Попов) това ръководно тяло се запазва до края на съществуването на търговското дружество.

След организационните промени през 1870 г. би следвало да се очаква по-значителен напредък в живота на дружеството. Но като прави равносметка за третата година, август 1870 — август 1871 г., управлението отчита, че от 2000 акции са разпродадени едва 145. Поради това със събраните пари то се ограничава само в заимодавство и сарафство. Чистата печалба за третата година е 18,5% гроша, а общо с печалбата от трите години капиталът на дружеството възлиза на 34 758 гр. Про-

⁴⁵ В-к «Право», год. VII, бр. 7 от 24 април 1872 г.

центът на печалбата, както се вижда, е немалък и това е обнадеждаващо. И все пак пътят към крайната цел е бавен, мъчителен и почти неосъществим. Въпреки това ръководството на дружеството настойчиво и многократно призовава всички неуредили сметките си акционери да сторят

Обр. 4. Янко К. Славчев
Fig. 4. Yanko K. Slavchev

това чрез читалищата в своите градове. Оттам те могат да потърсят и изпратените им устави. Пак чрез читалищните настоятелства могат да се запишат и нови акционери.⁴⁶ Тези призиви остават без последствие. През следващата 1871—1872 г. е отчетена същата печалба, 17,91%, а капиталът нараства на 44 935 гр.⁴⁷

За управителите на дружеството става все по-очевидно, че с тези средства те не са в състояние да се заемат с други по-значителни дела. Убедени в нереалността на главната си цел, те се обръщат на 30 (?) февруари 1873 г. с писма до всички свои акционери, в които им излагат състоянието и безперспективността на търговското дружество. Заедно с това им предлагат за обсъждане идеята да се образува от дружествения капитал и събрания от нови акционери една банка. С оглед на евентуалното осъществяване на тази идея настоятелството задържа дружествения капитал, за да може веднага да го включи в банков оборот. По същите причини не е публикувана и равносметката за 1872—1873 г. Но въпреки очакванията нито един външен акционер не се озовава по новото предложение. Озадачени от това мълчание и незагриженост, продължили повече от година, настоятелите на дружеството се решават на крайна мярка. На 18 юни 1874 г. те съобщават равносметката за последната, пета година (1873—1874 г.), която завършва с печалба от 21,88% гр. при общ

⁴⁶ В-к «Македония», год. V, бр. 36 от 7 септември 1871 г.; в-к «Дунав», год. VII, бр. 612 от 22 септември 1871 г.

⁴⁷ В-к «Право», год. VII, бр. 30 от 2 октомври 1872 г.

капитал 52 780 гроша. Заедно с това е публикуван списъкът на всички акционери с капитала и печалбата им до 18 юни с. г. (вж. приложение № 1). Приключвайки по този начин сметките, настоятелите предупреждават, че от същата дата в срок до 51 дни, ако не се получи отговор отвън по тяхното предложение, те ще започнат «по възможност нови дела за сметка и риск на всички тукашни както и вънкашни акционери».⁴⁸ Това предупреждение известява всъщност и края на Българското търговско дружество във Варна. Защото отговор от другаде не пристига, а възможност за нови дела не е намерена. Причината е неизвестна, но може да се допусне, че е пак същата — недостатъчност на необходимия капитал, а в по-широк аспект небрежност и незаинтересованост от хода на общите търговски дела.

След петгодишно съществуване Българското търговско дружество преустановява своята дейност. Въпреки усилията на неговите създатели и ръководители за напредък и материално благополучие, то завършва с неуспех. Причините са отчасти вече казани. Ще добавим още, че недостигът на средства се корени изобщо в ограничените финансови възможности на тукашното българско население. Показателен е в този смисъл фактът, че от 128 дружествени членове (външни са към 1/10), едва 5-ма участвуват с капитал над 1000 гроша. Делът на всички останали, в това число и на повечето членове на ръководството, е твърде скромнен — около 500—700 гроша.

Българското търговско дружество във Варна, както и банка «Звезда», въпреки краткотрайния им живот, бележат най-високия връх в стопанската дейност и организация на варненските българи до Освобождението. И макар че в непосредствените си стопански дела те имат незначителни резултати, тяхното значение за социалното развитие на българската народност в града е голямо.

Занаятчийското производство представлява един от съществените отрасли в икономиката на Варна през епохата на османското владичество. За по-ранния период обаче, поне засега, липсват що-годе положителни данни за диференциацията, обема на продукцията, пласмента, професионалната му организация и т. н. Не са оцелели абсолютно никакви еснафски кондики, сметки или друга някаква документация. Оскъдните сведения, с които разполагаме, са едва от третата четвърт на м. в. През това време във Варна се наброяват над 50 занаята като: дюлгери (зидари), хлебари, воденичари, шивачи, бръснари, каменоделци, калайджии, обушари, месари, дървари, въглищари, сладкари, кожухари, лодкари, кожари, готвачи, брашнари, дърводелци, абаджии и т. н. Това разнообразие, характерно за големия град, се допълва за Варна конкретно и от наличието на такива специфични за пристанищните центрове занаяти, като лодкарство, кълчишарство и др.⁴⁹

По народностна принадлежност занаятчиите спадат отчасти към арменците, евреите и малко повече към мюсюлманите — турци, татари и цигани. Огромното болшинство, над две трети от тях, са християни,

⁴⁸ В-к «Век», год. I, бр. 27 от 15 юли 1874 г.; същото вж. във в-к «Напредък», год. IX, бр. 3 от 20 юли 1874 г.

⁴⁹ Н. Тодоров, цит. съч., стр. 121—122.

главно българи и по-малко местни гагаузи и гърци. Обикновено занаятите са смесени, като в по-многочислените от тях работят и мюсюлмани и немюсюлмани. Но заедно с това са налице и такива, в които работят единствено християни, най-вече българи. Те са терзии, абаджии, кожухари, кюмюрджии (въглищари), месари, каменоделци и дюлгери. Само мюсюлмани са брашнарите, бозаджиите, бръснарите и още някои.⁵⁰

Много от изброените занаяти съществуват твърде отдавна, други възникват в по-ново време. Към първите бихме могли да причислим абаджиите и кожухарите, които към началото на м. в. са едни от най-многобройните. Известно е, че като абаджийски чирак работи във Варна към 1815—1817 г. и котленецът Петър Берович, големият по-късно книжовник, учен и благодетел Петър Берон.⁵¹ В навечерието на Кримската война (1853—1856 г.) в абаджийските и кожухарските дюкяни работят повече от 100 българи.⁵² Това изтъква 10 години по-късно и Ив. Богоров в своите пътеписни бележки: «Гръкът във Варна е кааведжия, локантажия, винар и хлебар, бакалин и голям търговец житар; Българинът е ботушар, кожухар и абаджия, че на последния не било подадено да търгува. . . Види ся Ингелизити са направили иглата залъгалце за Българина, който весь ден я избада на дюкяна си, без да ся грижи что става по скелята, там печелят или губят людето, нему е все едно.»⁵³

Към средата на м. в. вследствие нарастване стопанското значение на Варна и някои по-обща социално-икономически причини, пораждащи вътрешната миграция в нашите земи, се забелязва голям приток на занаятчийски към черноморския град. Между тях най-много са хлебарите и дюлгерите, след които идват абаджиите, терзии, кюмюрджиите, арабаджиите и т. н. Те произхождат от различни краища на българските земи — от Тулча до Охрид и Битоля и от Лозенград до Лом и Свищов. Частичните данни, с които сега разполагаме, сочат следната картина: от Добруджа — 5—6 души, от Северна България — 15—20, от Южна България — около 50 и от Македония — също около 50. По народност това са главно българи, с изключение на около една четвърт, които са турци, арменци, евреи и др.⁵⁴

Оскъдните сведения, които имаме за произхода и професията на редица български занаятчийски (вж. приложения № 2),⁵⁵ загатват и известна закономерност. Така например кожарите (табаците) са предимно от Панагюрище, градинарите от Еленско, абаджиите от Котленско, зидарите (дюлгерите) от Македония и т. н. Явно е, че това са центрове с подчертан превес в развитието на отделните занаяти.⁵⁶

Данните за социалното разслоение сред варненските занаятчийски са крайно недостатъчни, за да може да се изведе от тях що-годе сигурна

⁵⁰ П а к т а м, стр. 123.

⁵¹ М. Г е ч е в, Петър Берон, биографични бележки, Сб. П. Берон, изследвания и материали, С., 1962 г., стр. 8.

⁵² С т. К а б а к ч и е в, цит. съч., стр. 36.

⁵³ В-к «Турция», год. III, бр. 27 от 1 януари 1867 г.

⁵⁴ Н. Т о д о р о в, цит. съч., стр. 125—126.

⁵⁵ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед. 1, л. 1—9; Спомени на К. Дъновски, ИВАД, IV, 1911 г., стр. 25—27.

⁵⁶ С т. Ц о н е в, Икономика на българските земи през разложението на османския феодализъм и зараждането на капиталистически отношения (Икономиката на България до социалистическата революция, т. I, С., 1969 г.), стр. 228—240.

констатация. Несъмнено е обаче, че повечето са дребни, самостоятелни стокопроизводители с ниски или средни доходи (от 750 до 1000 гр.).⁵⁷ Малко са занаятите като мутафчийство, абаджийство, кожарство и още някои (вж. по-долу таблицата), където освен майстора работят и по 2—3 калфи и чираци. Изобщо занаятите във Варна през втората половина на XIX в., макар и силно диференцирани, с малки изключения, са малобройни и с ограничени финансови възможности. Тяхното производство задоволява изключително нуждите на местния пазар и донякъде на близката околност. Поради това и сътресенията, които понася българското занаятчийство след Кримската война, тук почти не са почувствувани. Според следосвобожденски статистически сведения състоянието на по-главните занаяти във Варна през 70-те години е следното:

*Статистически сведения за състоянието на по-главните занаяти във Варна*⁵⁸

Наименование	Брой на работилниците	Брой на работниците	Производителност за една година	Място, отдето се получават суровите материали	Място на потребление на стоките
Мутафчийство	3	12	5000 оки козина	От околията, Анадола и Русия	в околията
Кундураджийство	70	140	14 000 чифта	от търговци, които ги носят от Франция и др.	Варна
Бъчварство	13	39	1105 парчета съдини	Варн. правителствени гори	Варна, Х. Пазарджик и др.
Абаджийство	18—20	80	16 000 парчета	Котел	в града и околията
Кожарство	9	60	75 000 кожи	Х. Пазарджик, Варна, Провадия и др.	Варна, Х. Пазарджик, Провадия и др.
Дограмаджийство	7	14	няма определена единица	от варн. правит. гори и галацки дъски	във Варна
Коларство	11	22	също	от варн. правител. гори	Варна и околията
Столарство	2	6	200 дузини столове	— " —	Североизточна България
Железарство	3	10	21 000 оки желязо	Англия, Белгия	Варна

Липсата на достатъчно сведения ни лишава от възможността да узнаем нещо повече и за еснафските организации с тяхното устройство, принципи и т. н. Беглите данни, с които засега разполагаме, от средата на XIX в. ни позволяват да уточним само приблизителния брой на еснафите (руфети). Те са: абаджийски, хлебарски, каменарски, табашки

⁵⁷ Н. Тодоров, цит. съч., стр. 122.

⁵⁸ В-к «Варненски общински вестник», год. III, бр. 33 от 15 декември 1890 г.

(кожарски), кожухарски, кръчмарски (механджийски), чехларски, еминиджийски, долапчийски, мутафчийски, челенгирджийски (железарски), кираджийски, кюркчийски, бакърджийски, калбурджийски, свещарски, дюлгерски и унджийски. Тези еснафи, почти без изключение, обединяват занаятчийи-немюсюлмани, главно българи и в редки случаи арменци и гърци. Някои от руфетите като табашкия и мутафчийския, очевидно поради своята малобройност, са обединени в един.⁵⁹

Макар че през втората и третата четвърт на XIX в. еснафските организации загубват всякакво значение по осъществяването и опазването на еснафския монопол, те продължават своето съществуване и задружен организационен живот. Обяснението за тази на пръв поглед аномалия трябва да се търси в нарасналата обществена значимост и активност на еснафските организации в живота на подвластното българско население. Не по-маловажна в случая е и заинтересоваността на османската власт от тяхното функциониране с оглед на своите фискални цели и задачи. Отдавнашна практика в Турската империя е събирането на данъците от занаятчийите да става посредством еснафските организации.⁶⁰ В този смисъл може да се обясни и следният документ, отнасящ се до абаджийския еснаф във Варна: «Съгласно с тариката (установения ред или обичай) на нашия праотец Ех Евран Вели и съгласно с царския ферман и закона дава се дозволение на кехаите, служещите, майсторите и калфите на художниците и табаците, находещи се в Османската държава; и дюкяните на тия, които нямат дозволение, съобразно със закона, се спират (затварят). Прочее, сега като доход във Варненския окръг, за да дам дозволение, според тариката и потребата, абаджийският еснаф във Варна ми поднесе прошение, за да назнача и поставя на казания еснаф един кехая. Никола Лигонди, от казания еснаф, понеже притежава изискуемите за това качества, то с моето съгласие и по желанието на казания еснаф, реченият Никола Лигонди се назначи и постави за кехая на казания еснаф. В известие на това настоящето дозволение се даде на казания еснаф. 15 джемази-юл-еввел 1284 = 2 септември 1866 г., печат, подпис: Шех Мустафа Кадри, потомец на Ех Евран Вели.»⁶¹

Упоменатият по-горе Никола Лигонди е по всяка вероятност от гръцко произхождение. Докога институцията кехая или първомайстор се запазва тук е неизвестно. През 70-те години на м. в., когато някои еснафски организации се включват дейно в обществения живот на варненските българи, те упълномощават свои избрани депутати, които да ги представят в общината и защитават техните интереси.

Както вече посочихме, българите във Варна са главно търговци и занаятчийи. Известна част обаче, макар и твърде малка, се препитава и от земеделски труд. Доколко всъщност това е основен поминък или пък

⁵⁹ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед. 1, л. 3—7; Спомени на К. Дъновски, ИВАД, IV, 1911 г., стр. 20; в-к «Дунав», год. VII, бр. 627 от 14 ноември 1871 г.

⁶⁰ Ст. Цонев, цит. съч., стр. 252—254; същият, Към въпроса за разложението на еснафските организации у нас през периода на Възраждането, Известия на ВИНС — Варна, кн. I, 1955—56 г., стр. 13 и сл.

⁶¹ В. Атанасов, Из миналото на еснафите, Псп, LXV, 1905 г., кн. 5—6, стр. 429.

допълнителен приходаизточник е трудно да се разграничи поради оскъдните данни. По същата причина на тази категория ще се спрем съвсем бегло и мимоходом, без да сме в състояние да конкретизираме достатъчно нещата. В сферата на селскостопанското производство тук трябва да включим главно лозарството, отчасти градинарството и съвсем малко скотовъдството. Лозарството е отколенен поминък за варненското население. Към средата на м. в., по спомените на Ст. Кабакчиев, с него се занимават като собственици на лозя или работници най-вече тукашните гагаузи и арменци. Те продават вината си из селата на Варненско, Провадийско и Добружда.⁶² Сведенията, извлечени от квитанциите за платен данък на недвижими имоти, от третата четвърт на м. в., доуточняват тази картина. В землището на Варна лозя имат 357 души, от които 196 мюсюлмани, 124 немюсюлмани, повечето гагаузи и българи, 14 арменци, 15 преселници и др. Всред немюсюлманите са малцина онези, за които лозарството е основно препитание.⁶³ През 1875 г. във Варна е съставено дружество от 150 члена, което си поставя за задача да започне производство на вина по европейски начин. Освен това то ще дава пари в заем на нуждаещи се лозари.⁶⁴ Но доколко в него участвуват и българи е засега неизвестно.

Градинарството (или бахчеванството) е сравнително нов отрасъл във Варна. Според свидетелството на Вретос, докъм 1840 г. то е непознато за варненските жители, които не знаели, че цикорията, спаржите и ягодите са отлична храна и изгоден търговски артикул.⁶⁵ Стопанското изграждане на Варна привлича тук и редица градинари като Стоян Карапеев от Еленско, братята Никола, Михо и Жеко, също оттам, Христо Стоянов, Стоян бахчеванджи и др. Техният брой е бил очевидно немалък, щом са организирани в отделен бахчевански руфет. Съвсем незначително е числото на българите овцевъди (5-ма овчари?), отбелязани с твърде нисък доход — до 750 гроша годишно.⁶⁶

Стопанският живот на Варна, а следователно и търговско-занаятчийската дейност на българите протича в няколко основни пункта. Те са разположени в пристанищния район и край по-важните входно-изходни артерии на града. Пристанищният район може приблизително да се локализира между днешните улици «Червеноармейска», «Сан Стефано», «Цариброд», «Козлодуи», «Дунав» и централната жп. гара. Тук се намират пристанищната порта («Скеля капусу»), митницата, големите житни складове и многобройни стокови хранилища на различни вносни или износни произведения. В непосредствена близост до този район е разположен «Балък-пазар» (в превод пазар за риба), най-шумният и многолюден площад на града. Неговото място се конкретизира най-общо със сегашния площад пред Окръжното управление на МВР. Чрез многобройните улици (дн. «Сан Стефано», «Н. Й. Вапцаров», «Хан Крум» и др.), които започват оттук, той се свързва с почти всички части на тога-

⁶² Ст. Кабакчиев, цит. съч., стр. 43.

⁶³ Н. Тодоров, цит. съч., стр. 123—124, 129—130.

⁶⁴ В-к «Напредък», год. IX, бр. 28 от 8 февруари 1875 г.

⁶⁵ А. Р. Vretos, p. 223; F. Kapitz, p. 468.

⁶⁶ Н. Тодоров, цит. съч., стр. 123.

вашния град. На този площад и съседните улици са устроени десетки поголеми или малки работилници и магазини за бакалски, манифактурни, железарски, дърводелски, обушарски, абаджийски, мутафчийски, медникарски, златарски, сладкарски и други стоки, както и много кръчми, ханове, кафенета, продавачници на тютюн, оръжие и пр.

Североизточно от «Балък-пазар» е другото търговско-занаятчийско средище — «Ченгене-пазар», някога градска покрайнина и махала за циганите. Този площад се покрива донякъде с днешния пл. «Екзарх Йосиф». Оттук също излизат лъчеобразно многобройни улици. На площада били наредени бакалници, кръчми, гостилници, бръснарници, обушарници, хлебарници и др. Още по-североизточно от площада била крепостната порта «Ибрям капусу» (дн. до икономическия техникум). Пред нея имало малък площад с много ханища за дошлите в града селяни и неизбежните гостилници, дюкяни и т. н. Подобен на този площад бил и «Таш-кьопрю чаршия» при каменния мост над реката, свързваща езерото с морето. Оттук към «Скеля-капусу» били наредени маазите (складове за земеделски произведения).

Административен център на града бил пл. «Мусалла», дн. пл. «9-ти септември». Тук, както и в съседните улици имало също десетки дюкяни, кафенета, кръчми и по-малки работилници за разни изделия, сарафи за обмяна на пари и т. н.

През цялата година, особено в есенните месеци, тези улици и площади, както изобщо и целият град, били огласяни от шумна и разнородна реч, от стотици конски, волски и биволски коли, количеството на които достигало понякога само за един ден над 1000 броя. Те донасяли житни и други селскостопански произведения като кожи, вълна, месо, сирене, масло и т. н. на почти цяла Североизточна България или се връщали оттук с колониални, манифактурни и други стоки, внасяни от Австро-Унгария, Франция, Англия, Белгия и други западни и източни държави.

Освен на тези средища някои от занаятите били обособени в определени улици, носещи имената на съответния еснаф: «абаджи съраалар» (по-късно ул. «Зл. Георгиев»), «казанджи съраалар» (дн. «Софр. Врачански»), «емениджи съраалар», «фурунджи съраалар», «демирджи съраалар» и др., които днес е трудно да се локализируют. През втората и третата четвърт на XIX в. Варна се утвърждава като голям крепостен град със значителен военен гарнизон и флот. Тогава част от занаятчиите (абаджиите и чехларите) свързват определено своето производство с нуждите на армията. Поради това те намират работни помещения в държавните хамбари, какъвто е бил и беглишкият хамбар на сег. ул. «Аврам Гачев», понастоящем малка квартална градина.⁶⁷

Започнали плахо и неуверено, българите постепенно се издигат като един от съществения фактори в стопанския живот на Варна. Признание за тази им роля и място в икономиката на града е и избирането в началото на 1863 г. на първия българин в тукашния търговски съд (тиджа-

⁶⁷ Е. м. М у т а ф о в, Варна (исторически очерк), машинописен екземпляр, стр. 33, 49, 73—76.

рет меджлиси). Това е Никола Георгиевич, който остава като представител в него в продължение на няколко години.⁶⁸ През 1869 г. българското население от целия Варненски санджак се обръща с обширна петиция, скрепена с няколко стотици подписа, към валията в Русе с молба да им бъде разрешено да имат в търговския съд още един представител. Последният ще има задължението конкретно и непосредствено да участва в обсъжданията и решенията на съда, да защитава техните интереси. Пред угрозата от зачестилите разорявания и банкрути явно е, че българите търсят опора и правна закрила на своето не много стабилно положение. Неизвестно е дали искането им е удовлетворено, но по-късно, към 1875—1876 г., техен представител в търговския съд е Янко К. Славчев.

Най-показателен израз за стопанското възмогване на българите имаме в тяхната народностна борба за духовно и политическо освобождение. До средата на м. в. във Варна почти няма прояви, свидетелстващи за етническата обособеност на българското население. Руско-турската война през 1828—1829 г. освен огромните разрушения на града довежда и до пълното разпиляване на тукашното християнско население. Тези от българите, които отново се завръщат или тепърва заселват, под влиянието на подавяващата турска и гагаузка маса и на господстващия турски език постепенно се обезличават и изоставят родния си език и обичаи. Този процес на погагаузване с възхода на гръцкия панелинизъм след 1848 г. преминава в открита денационализация. Много от известните варненски търговци и изтъкнати гръцки първенци и чорбаджии като Флори, Транос, Буюклуолу и др. са всъщност погърчени българи, чиито бащи идват от Провадийско, Трявна, Калофер и др.⁶⁹ Влиянието на обществената и семейната среда довежда до народностното обезформяне и на абаджийския и кожухарския еснафи, макар че те са съставени предимно от български занаятчии. През 1850 г. във Варна се прави опит за откриване на българско училище и църква.⁷⁰ Той пропада поради липсата все още на необходимите стопански и обществени предпоставки.

Едва след Кримската война, когато към града се засилва притокът на български занаятчии и търговци, става възможно осъществяването на тези начинания. Духът на националното пробуждане и организиране, който българите донасят от родните си места, постоянните връзки, които поддържат с тях, в съчетание със стопанското им укрепване и с други някои фактори са условия, без които не би могло да се стигне до създаването тук през 1860 г. на българска община и училище. Те са дело и заслуга преди всичко на българските търговци и занаятчии в града. Десетки техни имена са записани в дългия списък на книгата за помощи, събирани за откриването и издръжката на училището.⁷¹ Активизират се и еснафските организации. Наистина тяхното финансово участие е незначително, но важен е фактът, че те вече се включват в общото дело на тукашното българско население. През 1860 г. с по 100 гр. са записани еснафите: абаджийски, кюркчийски, дюлгерски, бакърджийски, калайджийски и калбурджийски.⁷² С 200 гр. е отбелязан през 1865 г. общият

⁶⁸ АВПР, ф. П. К., 1862 г., д. 1615, л. 14.

⁶⁹ П. Николов, цит. съч., стр. 49—50.

⁷⁰ Вж. В. Тонев, Към историята на българското учебно дело във Варна през Възраждането, ИВАД, XIII, 1962 г., стр. 128.

⁷¹ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед. I, л. 1 и сл.

⁷² Спомени на К. Дъновски, стр. 20.

табашко-мутафчийски еснаф.⁷³ Най-голямо е участието през тези години на кираджийския еснаф. От «кутията кираджийска» са внасяни многократно по няколко стотици гроша.⁷⁴

През 1865 г. в приземния етаж на училището е открита първата българска църква в града. Нейното обзавеждане през следващите месеци с икони и други църковни утвари е дело най-вече на тукашните еснафски организации. Големите икони по иконостаса на тази църква, рисувани от шуменските зографи Никола Василев и Васил Христов Беделев и отчасти от ямболския иконописец Александър п. Георгиев, са правени с иждивението на следните еснафи: иконата на «Исус Христос» — «Изобрази ся сей от художества долапчийскаго»; на «Йоан Кръстител» — «Изобрази ся сей образ от художества градинарскаго»; на «Св. Никола» — «Изобрази ся сей от художества табашкаго и мотафчийскаго»; на «Св. Спиридон» — «Изобрази ся сей от художества еминиджийскаго. 1866.» Иконата «Животворний източник» е от механджийския (кръчмарския) еснаф, а тези на «Арх. Михаил», «Св. ап. Петър» и на «Св. Мина» са правени по поръка на варненски еснафи, наименованията на които са вече повредени и нечетливи. Икони, работени със средствата на еснафите, се намират и в църквата «Св. Атанас». Храмовата икона от 1838 г. е от свещарския еснаф. Иконата на «Св. Йосиф» от 1850 г. е от хлебарския еснаф, а тази на «Св. Илия» от 1856 г. е от кожухарския руфет. Тук личат имената на Димитрия Петрув, Христостома Захариу, Николаки Теохари, Никола Илиув, Захария Костадин, Никола Стойку, Христостома хаджи Димитраки, Коста Димитров, Васил Иванув, Киряк Кюркчи, Стоян Влаюв, Атанас Димитр, Димитър Драганув, Цену Димитрув, Иван Димитров.

В началния период на българското народностно движение във Варна инициативата и ръководството в общите дела принадлежат изключително на търговското съсловие. Със своя буден ум и по-добро материално положение тукашните търговци стават причина за откриването на българска община, училище и църква. В лицето на братя Георгиевич, х. Стамат Сидеров, Рали х. Мавридов, братя х. Иванови, Христо Попович и още някои те участвуват едновременно и неизменно във всички начинания на българите в града. Това прави впечатление и на новопристигналия руски вицеconsул във Варна А. А. Олхин. На 26 декември 1862 г. той пише до Новиков в Цариград: «Всего болгары в Варне наберется до 150 семейства, но из них имеют некоторое значение не более 10 или 15 человек.»⁷⁵ Няколко години по-късно Богоров пояснява: «Неколцина българи, които са ся заселили от петнадесет години насам, въртят комисионна, от тях някои търгуват с биволски кожи и малко манифактура, на които в канторити человек слуша да ся разговарят повишето за черковни работи нежели за търговия, често вижда там и да прочитат в требника и правилата за поповети вместо историята на търговията.»⁷⁶

Търговците във Варна запазват своята ръководна роля в общественния живот на българите и през следващите години. Сега настъпват само някои персонални промени, като на мястото на първите и вече по-въз-

⁷³ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед. 1, л. 7.

⁷⁴ Пак там, л. 3—6.

⁷⁵ АВПР, ф. П. К., 1862 г., д. 1614, л. 193.

⁷⁶ В-к «Турция», год. III, бр. 27 от 1 януари 1867 г.

растни дейци идват млади и по-предприемчиви търговци. Това са Велико Христов, Янко Славчев, Андрея Астарджиев и пр. Те са подбудителите за създаването на тукашното читалище «Възрождение» през 1870 г., те съдействуват през следващата година и за образуването на ученическото дружество «Просвещение».⁷⁷ В подкрепа на тези дружества участвуват със скромни помощи и еснафите абаджийски, хлебарски, унджийски, механджийски и табашки. Размерът на тази поддръжка изразява всъщност и ограничените материални възможности на еснафските организации. Независимо от това те започват да играят все по-активна роля в обществените дела на българите.

На 28 февруари 1870 г. българските търговци и еснафи във Варна провеждат избор за нова община. В нейния състав влизат В. Христов, Г. Х. Попов, А. Георгиевич, Хр. Попович, Т. П. Шонтов, Н. Ангелов и К. Михайлов. Освен тези седем лица са избрани и още десет, които са представители на еснафските организации. На тях им се вменява в дълг да участвуват всеки месец в общото събрание на ръководното тяло, да обсъждат и дават гласа на съответния еснаф по устройството на църковно-училищното дело. В запазеното пълномощно за участие в този избор кожухарският еснаф е представен с подписите на Коста Димитров, Ради Трифонов, Стоян Костов, Юрдан Жеков, Стоян Николов и още един, който е нечетлив. Механджийският еснаф участвува с Андон Недялков и Стоян Карапанев.⁷⁸

Подобни избори са провеждани всяка година. Протоколът от 1875 г. (обр. 5) за общото събрание на упълномощените от всеки еснаф лица съобщава за избора през текущата година на В. Христов, Т. х. Паскалев, Я. Ст. Меджидиели, Н. И. Прагматаров, Андон Недялков, Ст. Иванов, Георги Цвятков, табак, Андон Ангелов, брашнар, и Спас Еменеджи Георгиев. Този протокол е подписан от следните депутати: от абаджийския еснаф — Стоян Костов, от каменарския — Юрдан Жеков и още един, от кръчмарския — Киро Патриков, от хлебарския — Андон Ангелов, от табашкия — Райно Табак, от бахчеванския — Христо Стоянов, от търговското съсловие — Я. К. Славчев, С. Георгиевич, Янаки Жеков и Г. Хр. Попов. Тук липсват имената на представителите на чехларския еснаф и на кожухарския.⁷⁹

Българските търговци и занаятчии във Варна са двигатели и участници не само в културно-просветните и църковно-национални борби. С ръста на българското освободително движение и особено в годините на комитетското десетилетие те се включват активно и в революционните борби на българския народ. Съмишлениците и съучастниците на Георги С. Раковски във Варна като братя Георгиевич, Никола Даскалов, Рали х. Мавридов и др. подготвят условията за оформянето в града на една дейна революционна група. В годините на четническите движения и въстанически надигания тя излъчва десетки редови участници в борбата като Юрдан Планински, Панчо Теодосиев, Иван Г. Сапунов, Петко Стоев и

⁷⁷ Вж. В. Тонев, Читалищното дело във Варна и Варненско преди Освобождението, ИНМВ, т. I (XVI), 1965 г., стр. 4 и сл.; същият, Първото ученическо дружество във Варна преди Освобождението, ИНМВ, т. II (XVII), 1966 г., стр. 158 и сл.

⁷⁸ Музей на Възраждането — Варна, необработен фонд.

⁷⁹ ОДА — Варна, ф. 79к, оп. 1, арх. ед.

[illegible]

6/	1	Benjamin Franklin	Ed. 2	9
	2	M. L. Macdonald	"	7
	3	Am. Civ. War	"	8
	4	N. J. Thompson	"	4
	5	Andrew Macdonald	"	4
	6	On. N. B. 1800	"	6
	7	John W. B. 1800	"	9
	8	Andrew Macdonald	"	9
	9	Ed. 2	"	3

[illegible]

Sanguinaria
Rubra Perfoliata
 (C. 1844)

Руднев. Хитбаркин
АНД и АНДлев

Исходъ: Воскресенскъ
21-го Января
1861-го года

Рудольф Маврицъ
Рудольф Маврицъ

уоройт Краткое сказание

Рубинъ Карпуха.

Родина Тех. ун-та

Даруйте бохтеварск

Обр. 5. Факсимиле от протокол на българската община във Варна
Fig. 5. Fac-similé d'un procès-verbal de la Municipalité bulgare de Varna

т. н. Това са почти всички дребни търговци и занаятчии, писари и търговска прислуга към различни кантори и фирми в града.⁸⁰

В заключение следва да отбележим, че поради търговско-пристанищния облик на Варна икономическият живот тук се развива главно в сферата на търговията и по-малко на занаятчийското производство. Стопанското развитие на града през годините от 1840 до 1878 г. очертава характерна закономерност — количественото увеличаване на българите и тяхното стопанско укрепване е съпътствувано от все по-внушителната и трайна изява на българската народност във Варна. Столетия наред потъпквана и асимилирана, тя постепенно се издига и утвърждава като една от най-съществените страни в демографската структура на града. В това впрочем се заключава и най-важният резултат от стопанската дейност на тукашните българи през Възраждането.

⁸⁰ Вж. В. Тонев, Към въпроса за участието на Варненския край в революционните борби преди Освобождението, ИВАД, XIV, 1963 г., стр. 106 и сл.

ПРИЛОЖЕНИЕ I

ИМЕНАТА НА ВСИЧКИТЕ АКЦИОНЕРИ НА БЪЛГАРСКОТО ТЪРГОВСКО
ДРУЖЕСТВО ВЪВ ВАРНА, КАПИТАЛЪТ ИМ С ПЕЧАЛБАТА ВЕДНО ДО
18 ЮНИ 1874 Г., СПОРЕД ДЪРЖЯЩИТЕ КНИГИ НА ДРУЖЕСТВОТО,
КАКТО СЛЕДУВАТ⁸¹

В 20 гр. Бел. Медж.

Нестор Димитров			Ив. Н. Бацаров		
Калоф.	гр.	510,66	Калоферец	„	266,97
Вас. Атанасов Медвен.			Петър К. Даскал		
Жер.	„	264,41	Сливненец	„	264,42
Добри Иванов			Тони Петров		
Джиздаркювли	„	392,81	Разградченин	„	715,35
Андрей Д. Астардж.			Райко Николов Илховец	„	266,98
Търновец	„	269,97	Катерина Г. Маринович		
Ив. Ц. Груев Калоферец	„	266,97	Варна	„	266,97
Ник. Златев Шумненец	„	1070,15	Методий П. Йосифов		
Мих. Рибалов			Сархане (Казанлък)	„	241,97
Т. Пазарджик	„	266,97	Стеф. Димитров		
Пет. Ц. Камбуров			Илховец	„	264,41
Разградченин	„	1016,05	Атанас Гинев Шумненец	„	510,92
Дим. П. Белчюв			Анг. П. Иванов		
Шумненец	„	264,41	Х. Пазарджиченин	„	266,97
Ниде Койчов			Хад. Стефан Хад.		
Разградченин	„	264,41	Николчюв Джум.	„	264,41
Мих. Х. Попов Търновец	„	1735,181/2	Стефан Иванов Търновец	„	267,41
Ив. П. Шонтов Търновец	„	266,87	Петър Лазаров Ямболец	„	266,97
Ив. Фитваджиев			Тод. Димитров		
Калоферец	„	264,41	Правадийченин	„	347,92
Георг. Р. Цанков			Ник. Ангелов		
Габровченин	„	712,35	Шумненец	„	1438,57
Ив. П. Константинов			Ст. Б. Дербеев		
Девнел.	„	264,41	Карловец	„	266,97
Стеф. Н. Смилов			Кост. Я. Праматаров		
Търновец	„	510,65	Варналия	„	266,97
Ив. Б. Мандев			Нид. Велков Калофе-		
Казанлъченин	„	510,65	рец Правад.	„	266,97
Христо Климендов			Харалан Георгиев		
Казанлъченин	„	513,65	Търновец	„	268,97
Дим. М. Чобанов			Йовчю А. Георгиевич		
Неврокопченин	„	179,96	Варненец	„	510,65
Петър Н. Табаков			Тодор Николов		
Търновец	„	385,13	Разградченин	„	407,96
Тонка Н. Даскалова			Ник. Юрданов		
Варна Самоков	„	510,65	Еленчанин	„	507,92
Ник. Н. Бацаров			Дим. Пенчов		
Калоферец	„	266,97	Оряховица	„	264,41

⁸¹ Списъкът се публикува изцяло и дословно по в-к «Век», год. I, бр. 27 от 15 юли 1874 г.

Ив. Н. Даскалов		
Варн: Самоков	„	511,65
Банко Иванов		
Чятменец	„	266,97
Ради Иванов Чятменец	„	266,97
Панайот Вичюв		
Джумалия	„	264,41
Мих. Бърнев Джумалия	„	264,41
Юрд. Хаджи Генчюв		
Котленец	„	264,41
Христо Иванов		
Казанлъченин	„	266,97
Влади Николов		
Самоковлия	„	510,65
Христу Стойкович Варна	„	510,65
Александър Гвоздинский		
Гюргево	„	510,65
Ангел Христов		
Македонец	„	1003,05
Ради Н. Радев Варна	„	266,97
Кир. А. Неделков		
Варна	„	266,97
Атанас Симеонов		
Търновец	„	856,32
Ник. Ганевич		
Търновец	„	268,97
Максемлиан Димитров		
Разград	„	507,92
Дучена Ненова		
Разградченка	„	507,92
Цани Георгиев		
Еленченин	„	507,92
Вас. Н. Мумджюглу		
Джумая	„	264,41
Дончо Стоянов Чятменец	„	266,97
Илия Д. Хилендарев		
Джумая	„	507,92
Евгенка Х. Георгиева		
Т. Пазарджик	„	266,97
Аврам Великов Разград	„	510,65
Велисарий Великов		
Разград	„	510,65
Пет. Николчев		
Джумалия	„	264,41
Влади Иванов		
Джумалия	„	264,41
Ник. Иванов		
Шумненец	„	507,92
Петър Х. Тинев		
Котленец	„	264,41
х. Христу х. Василев		
Разград	„	507,92
Ив. Златев Шумненец	„	510,92
Ради Георгиев		
Абланкюю	„	264,41
Димитър Х. Попов		
Варна	„	266,96 1/2
Андон Стайков Варна	„	266,96
Симеон Момчев		
Джумалия	„	264,41
Стеф. Панайотов		
Джумалия	„	264,41

Ив. Николов		
Сара-Сархане	„	531,41
Тод. Х. Илиев		
Джумалия	„	264,41
Стеф. Георгиев		
Правадия	„	511,67
Янко К. Славчов		
Търновец	„	513,65
Илия Добрюв		
Правадалия	„	510,65
Ник. Панайотов		
Правадия	„	510,65
Митю Панайотов		
Правадия	„	510,65
Яни Добрив Дерекюю	„	510,65
Ник. Димитров		
Правадия	„	510,65
Ниделчю Николов		
Варналия	„	510,65
Д. Б. Иванов		
Правадалия	„	266,96 1/2
Ив. Панайотов		
Правадалия	„	510,65
Д. Костов Правадалия	„	347,92
Такор Саркизов		
Правадалия	„	264,41
К. С. Кюшеев Калоферец	„	508,52
Н. П. Кючиев Калоферец	„	365,89
Ат. П. Кръстюв		
Разградлия	„	712,35
Марин Кличиян Русчюк	„	613,00
Христу Попович		
Калоферец	„	473,03
Георги Савва Комисиев		
Калоферец	„	376,76
Георги С. Георгиевич		
Търновец	„	536,38
Ив. И. Давидов		
Разград	„	427,82
Христо Г. Попов		
Търн. Варна	„	511,44
Анастасия Г. Попов		
Търн. Варна	„	511,46
Марко Г. Попов		
Търн. Варна	„	511,46
Атанас Х. Попов		
Търновец	„	714,32
Рада Хр. Попова		
Търновка	„	714,35
Никола Х. Теодоров		
Търновец	„	750,87
Киро Г. Попов		
Търн. Варна	„	205,19
Н. А. Салдаров		
Търновец	„	508,30
Ст. Иванов Джумая	„	266,80
Ст. Вълчов Разград	„	264,80
Тод. М. Герджиков		
Шумненец	„	508,30
Раф. Георгиев Моши		
Шумненец	„	508,30
Стеф. Иванов Разград	„	266,80

Кирил П. Йосифов
 Сархане Казанл. .. 241,95
 Борис К. Дерменджиев
 Сархане Казанл. .. 132,15
 Ив. Жеков Шумненец .. 853,03
 Дим. Атанасов
 Търновец .. 548,28
 Бърню Вълчюв
 Джумалия .. 172,35
 Слави Ненов
 Сархане Казанл. .. 132,15
 Ст. Г. Попов
 Търн. Варна .. 141,75

К. Т. Басмаджиев
 Търновец .. 141,75
 Д. Ив. Деветаков
 Търновец .. 141,75
 Ник. Г. Маринович
 Варна .. 141,75
 П. Н. Меджидиели
 Пазар. Трявна .. 283,50
 Илия Ненов
 Сархане Казанл. .. 132,15
 Ненчо Николов
 Сархане Казанл. .. 132,15
 Искро Несторов
 Сархане Казанл. .. 132,15

**СПИСЪК НА БЪЛГАРСКИ ЗАНАЯТЧИИ ВЪВ ВАРНА
ПРЕЗ 60-те ГОДИНИ НА XIX В.**

1. Стоян Абаджии от В. Търново
2. Неделчо Паралиев, абаджия
от с. Палиците, Габровско
3. Стоян Костов, абаджия
4. х. Никола Абаджията
5. Стоян Иванов, абаджия,
от Еленско
6. Абаджи Иванчо от Дряновско
7. Абаджи Трифон
8. Дочу Драганов, абаджия
9. Николай Драганов, абаджия
10. Янаки Димитров, абаджия
11. Васил Стойнов, абаджия
12. х. Панайот Ненков, абаджия
13. Койчо Николов, абаджия
14. Георги Михов, абаджия
15. Христо Минчов, абаджия
16. Кайчо Константинов, абаджия
17. Терзи Панайот
18. Терзи Стефан
19. Терзи Никола от с. Дебелец,
В. Търновско
20. х. Иван Калинов, кожухар,
от В. Търново
21. Коста Димитров, кожухар
22. Кюркчи Генчо от В. Търново
23. Кюркчи Захари Костадинов
24. Ради Трифонов, кожухар
от с. Марен, Еленско
25. Кюркчи Митьо от Ямбол
26. Павли Жеков, кюркчия
27. Васил Василев, кожухар
28. Петко Николов, кюркчия
29. Васил Петров, кожухар
30. Атанас Станчев, кюркчия
31. Юрдан Жеков, каменар
32. Тасчи Йордан, каменар,
от с. Пашаит, Варненско
33. Тасчи Иван, каменар
34. Тасчи Паун, каменар
35. Неделчо Костадинов, дюлгер (зидар)
36. Иванчо Стоянов, дюлгер
37. Филип, дюлгер
38. Коста Матев, дюлгер, македонец
39. Филчо, дюлгер
40. Никола Христов, дюлгер, македонец
41. Иванчо Филипов, дюлгер
42. Ташко, дюлгер, македонец
43. Тодор, арабаджи (колар)
44. Арабаджи Стоян, колар
45. Арабаджи Недю Василев, колар,
от с. Девня, Провадийско
46. Арабаджи Петко, колар, от М. Тър-
новско
47. Никола Панайотов, колар,
от с. Капаклий, Варненско
48. Васил Калчоолу, колар, от Ямбол
49. Арабаджи Йордан, колар, от Ямбол
50. х. Петко Радиов, колар
51. Георги Игнатов, колар
52. Арабаджи Гаки, колар
53. Неделчо Арабаджи, колар
54. Спас Димитров, еминиджия
(обушар)
55. Спас Георгиев, еминиджия
56. Еминиджи Панайот
57. х. Стефан, еминиджия
58. Иванчо Петров, еминиджия
59. х. Иван, еминиджия
60. Костадин Ставряков, чехлар
61. Георги Цветков, табакчия (кожар),
от Панагюрище
62. Георги Ив. Караильов, табакчия,
от Панагюрище
63. Марин Андреев, табакчия
64. Табак Райно от Панагюрище
65. Павли Герчев, табакчия
66. Тодор Григоров, табакчия
67. Андон Ангелов, хлебар
68. Янаки Фурнаджи, хлебар, от Ямбол
69. Панайот Христов, хлебар
70. Наум Павлов, хлебар
71. Бою Фучеджи, бъчвар
72. Жеко, бъчвар
73. Драган, бъчвар, от Ямбол
74. Манол Мутафчията
75. Тодор Мутафчията
76. Унджи Ради
77. Игнат Унджи
78. Калбурджи Станю, решетар

79. Димитър Стоянов, решетар (калбурджия)
80. Балтаджи Киряк, брадвар
81. Балтаджи Станю, брадвар, от с. Девня, Провадийско
82. Пейко Пенев, брадвар, от с. Гюндогду (Изгрев), Варненско
83. Балтаджи Станчо, брадвар, от Казанлък
84. Катранджи Георги, смолар, от Тревненско
85. Георги, дограмаджия (дърводелец)

86. Дечю Стоянов, куюмджия (златар)
87. Пенчо Ахчи, готвач
88. Костадин Семерджи (седлар)
89. Юргаки Забилев, бакърджия, от Устово (Смолян)
90. Калайджи Белчо
91. Никола Ганев Витанов, сладкар, от В. Търново
92. Денчо Николов, воденичар, от Трявна
93. Касап Ради, месар

СЪСТАВЪТ НА БЪЛГАРСКИЯ НАЦИОНАЛЕН ОТБОР ЗА ПЪРВОТО СЪВЕТНО ПЪРВО СЪВЕТНО

1. Димитър Стоянов, решетар (калбурджия)
2. Балтаджи Киряк, брадвар
3. Балтаджи Станю, брадвар, от с. Девня, Провадийско
4. Пейко Пенев, брадвар, от с. Гюндогду (Изгрев), Варненско
5. Балтаджи Станчо, брадвар, от Казанлък
6. Катранджи Георги, смолар, от Тревненско
7. Георги, дограмаджия (дърводелец)
8. Дечю Стоянов, куюмджия (златар)
9. Пенчо Ахчи, готвач
10. Костадин Семерджи (седлар)
11. Юргаки Забилев, бакърджия, от Устово (Смолян)
12. Калайджи Белчо
13. Никола Ганев Витанов, сладкар, от В. Търново
14. Денчо Николов, воденичар, от Трявна
15. Касап Ради, месар

1. Димитър Стоянов, решетар (калбурджия)
2. Балтаджи Киряк, брадвар
3. Балтаджи Станю, брадвар, от с. Девня, Провадийско
4. Пейко Пенев, брадвар, от с. Гюндогду (Изгрев), Варненско
5. Балтаджи Станчо, брадвар, от Казанлък
6. Катранджи Георги, смолар, от Тревненско
7. Георги, дограмаджия (дърводелец)
8. Дечю Стоянов, куюмджия (златар)
9. Пенчо Ахчи, готвач
10. Костадин Семерджи (седлар)
11. Юргаки Забилев, бакърджия, от Устово (Смолян)
12. Калайджи Белчо
13. Никола Ганев Витанов, сладкар, от В. Търново
14. Денчо Николов, воденичар, от Трявна
15. Касап Ради, месар

SUR L'ACTIVITE DANS LE DOMAINE ECONOMIQUE DES BULGARES DE VARNA PENDANT LA RENAISSANCE (1840—1878)

Velko Tonev

Résumé

Les années quarante du XIXe s marquent le début d'un grand essor économique de la ville de Varna et du littoral occidental de la Mer Noire. Aussi cette cité au cours des décennies suivantes s'est-elle affirmée comme un important centre commercial et portuaire des terres bulgares.

La population de Varna tout le long de cette période a pris une part active dans la vie économique de la région. Unie autour de la société commerciale bulgare, de la banque «Zvezda» et des nombreuses maisons de commerce elle est devenue au cours de ces années l'un des facteurs essentiels de l'essor commercial de la ville. La part des Bulgares de Varna à la production artisanale a constitué l'un des éléments les plus importants de cette activité. Parmi les centaines d'artisans, maçons, boulangers, cordonniers, menuisiers, pâtisseries, ferronniers, etc. les Bulgares représentaient un pourcentage très appréciable, et dans certains métiers, tels que la couture, la peausserie, le travail de la pierre et la maçonnerie ils avaient une situation dominante, organisés en différentes corporations artisanales (rufeti), ils s'étaient imposés comme une force réelle dans la vie économique et sociale de Varna et de son aire.

Dans cette étude, basée sur des données pertinentes et diverses, l'auteur montre quelle avait été la part des Bulgares de Varna à la vie économique de cette ville jusqu'en 1878. On y montre également les conséquences sociales de cette activité sur leur prise de conscience nationale et politique et le développement de la vie économique sous la domination ottomane.